

De Toorts

Rood in de natuur

IVN Zuid-Kennemerland

NUMMER 85

OKTOBER 2011

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. De naam symboliseert de fakkel waarmee de afdeling haar boodschap uitdraagt. Het IVN, Vereniging voor natuur- en milieueducatie, is een vereniging van vrijwilligers, die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 18.000 leden zetten zich actief in voor natuur en milieu door middel van allerlei voorlichtende en educatieve activiteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

Leden van het IVN zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waar mensen bij nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten.

Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland. De jaarbijdrage is voor leden minimaal € 16,50 en voor donateurs minimaal € 15.

Contactgegevens

Bestuur

Jany van Dijk (voorzitter), Heidi van der Marel (secretaris), Cor Vlot (penningmeester), Herm Zweerts (lid, ledenadministratie), Leen Parlevliet (lid; public relations)

Telefoon: 06 - 5570 5935

E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.penningmeester@gmail.com

Bank: 19.83.08.728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Heemstede
Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com

Werkgroepen

Cursussen Jan Saveur, 023 - 527 6896, m.saveur@planet.nl

Excursies Helga Frömming, heksenhuisje@gmx.com

Excursieplanner Karin Obbink, karin.obbink@planet.nl

Groene Winkel Meins van der Wal, 023 - 538 2839,
ivnzk.groenewinkel@gmail.com

Haarlemmermeer Anneke Wegman anneke.wegman@nmch.nl

Kinderen Frank Jansen, 023 - 529 0984, ivnzk.kinderen@gmail.com

Milieu Nico Wisse, nico.wisse@online.nl

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk, 023 - 545 0082,
theresevangroeningen@planet.nl

Natuurbelangen Hans Kerkhoff, 023 - 528 8577,
ivnzk.natuurbelangen@gmail.com

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023 - 535 1239,
ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Oeverzwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023 - 563 6888,
marcel.schalkwijk@quicknet.nl

Promoteam Marc Eriks, 023 - 551 4428, marc@phoenixsailing.com

Toorts Jonne Misset, 023 - 527 4950, ivnzk.toorts@gmail.com

Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06-31305324,
ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een email of een sms)

Toortsdistributie Hennie Terpstra, 023-5425205, sietse_hennie@hotmail.com

Mediacontacten Marc van Schie, 023 - 535 1239, ivnzk.publiciteit@gmail.com

Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

Materialen Leo v/d Brugge, 023 - 526 1584

Meer informatie over het IVN Zuid-Kennemerland is te vinden op de website
www.ivn.nl/zuidkennemerland

Daarom is het fijn IVN-er te zijn

Eva Nijhoff is via de natuurwerkdagen in Bennebroek met het IVN in aanraking gekomen. Samen met haar partner en zoontje werken in het bos van haar jeugd, heeft zij ervaren als een zeer bevredigende, zinvolle en oergezellige bezigheid. Eva is 52 jaar en heeft de liefde voor de natuur grotendeels van haar moeder meegekregen.

Eva is een positief ingestelde vrouw met heel veel bijzonder bezigheden. Een kleine greep daaruit: optreden en lesgeven in flamencodans en percussie, zingen in een Cubaans koor, overblijfskracht, huiswerk/studiebegeleider, moestuin onderhouden, en ook nog veel sporten beoefenen. Belangrijk vindt zij ook het begeleiden van natuuractiviteiten voor basisschool-leerlingen, omdat zij de jeugd respect wil bijbrengen voor plant en dier. Zelf probeert ze, liefst samen met haar zoon, zoveel mogelijk IVN-excursies bij te wonen. Het doet haar goed dat het IVN er is omdat 'het IVN in mijn ogen een uitermate belangrijke en waardevolle organisatie is, die het belang behartigt van het behoud van de nog schaarse natuur en biologische diversiteit'.

Zij is heel blij dat ze geselecteerd is om aan de nieuwe gidsencursus mee te doen die in september is begonnen

Naast en na de opleiding hoopt zij zich vanuit het IVN in te zetten op het gebied van natuur- en milieueducatie. En dit zou zij het liefst willen combineren met een van haar andere hobby's: natuur- en landschapsfotografie. Ook hiermee wil ze iets voor het IVN betekenen.

VAN DE REDACTIE

Liep er in de vorige Toorts een blauwe draad door alle artikelen, dit keer is het een rode. Wij hebben ons best gedaan het mooie en interessante rood in de natuur te beschrijven en in beelden te laten zien.

We kregen ook een leuk artikel toegestuurd van Piet Paree, die net is begonnen met de Natuurgidsencursus. De manier waarop hij met zijn onderwerp bezig is geweest, belooft veel voor onze afdeling. Redactielid Jan-Willem Doornenbal volgt ook de cursus en doet verslag van de start in september. En tot slot maakt u kennis met nóg een cursist op pagina twee.

Bijzonder nieuws uit de vereniging is natuurlijk het feit dat onze afdeling nu officieel gaat samenwerken met het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. In november zal de samenwerking in een

overeenkomst worden vastgelegd.

Veel leden sturen ons hun mooie foto's toe die passen bij het thema. De foto's zijn vaak beeldschoon of heel bijzonder, maar u begrijpt dat we een keuze moeten maken, hoe graag we ze ook allemaal een plekje zouden geven in ons blad.

Wij moeten ons nog buigen over een nieuw thema. Wéér een kleur ligt voor de hand, maar we willen eigenlijk een andere richting op: weer meer naar buiten gaan, de natuur in onze eigen regio verkennen en u als lezer verleiden met ons mee te gaan. U hoort hier meer over in de volgende Toorts, die u in februari kunt verwachten.

Jonne Misset

INHOUD

Fijn IVN-er te zijn	2
Redactioneel	3
Rood	3
Van het bestuur	4
Natuur in Haarlem	5
Ochtendrood	6
Straatje om	6-7
Herfstgloed	8
De rode rover	8-9
Naamgeving klaproos	10
Jam van kornoeljebessen	11
Easy rider	11
Rode vruchten	12
Gidsennetwerk	12
Jeneverbes	13
Activiteitenprogramma	14
De nieuwe groep	15
Winter in Hollands Duin	15
Foto's bij het thema	16

ROOD

Het sappige groen - de contrastkleur van *rood* - in de natuur ontstaan door onze natte zomer, doet de *rode* tinten meer in 't oog springen.

Niet slechts bloemen bevatten - voor ons zichtbaar - *rode* kleuren. Jonge boombladeren geven dikwijls een *transparant-rode* indruk; denk bijvoorbeeld aan die van de Noorse Esdoorn, het Krentenboompje of de Zuurbes. Zelfs jonge eiken- en beukenbladeren verschijnen vaak *roodachtig*.

De in de herfst overal aanwezige *roodgekleurde* vruchten wil ik hier buiten beschouwing laten, evenals ondergrondse delen, wortels, bollen en (stengel)knollen die *rode* kleurstoffen bevatten.

Maar ... als uitzondering noem ik toch een Zeeuws product: Meekrap. De in die provincie nog steeds verbouwde

plant bevat blijkbaar zo'n groot percentage *rode* kleurstof in de wortels, dat het commercieel interessant is. De verfmolen De Kat langs de Zaanse Schans verkoopt onder andere *meekrap-rood* als verfstof.

Uit enig zoeken in mijn boeken, in combinatie met eigen waarnemingen, vloeit een lijst voort van zeker twaalf inheemse planten, die alle min of meer bruikbare *rode* kleurstoffen bevatten, de vruchten daarbij niet meegerekend. Overigens, heeft u weleens de prachtige *rood-paarse* of *paars-rode* bloempjes in de Bijvoet ontdekt? Ze verkleuren overigens vrij snel naar bruin.

Na het lezen van deze Toorts, zal het u ongetwijfeld *rood* voor de ogen zijn geworden.

Tekst: Yneke Bettink

Colofon De Toorts

Redactie Esther van den Braak, Jan-Willem Doornenbal, Marisca van der Eem, Bertine Hagmeijer, Theo Litjens en Jonne Misset

Bijdragen van Yneke Bettink, Jany van Dijk, Piet Paree, Herman Zevenberg

Foto voorkant: Gelderse Roos door Ronald van Zon

Druk SMIC Arnhem (smic.nl); op papier 'Helo' (met FSC-keurmerk)

De volgende Toorts komt half februari 2012 uit. Kopij hiervoor kunt u vóór 1 januari digitaal aanleveren via
ivnzk.toorts@gmail.com

VAN HET BESTUUR: 'NATUURELEMENTEN'

Mooi toch, zoals de elementen van zich lieten horen; zoals we ze voelden, roken en zagen.

Er was wind, veel wind deze zomer. Over voldoende water hebben we niet te klagen gehad en we hadden het koud. We stookten af en toe een vuurtje op de camping, niet om daar 's avonds met zijn allen omheen te zitten en liedjes te zingen met de kinderen. Nee, we deden dat gewoon om een beetje warm te blijven. Was de aarde in het voorjaar te droog voor de agrariërs, in de natte zomer stonden de kolen in het veld te rotten.

Deze zomer klaagde de campingeigenaar over gebrek aan klandizie en de terrassen in Haarlem en omstreken bleven schrikbarend leeg. Zelfs de meest verstokte tentkampeerder koos nu ineens voor een vakantie in een land ver van hier. Een weekendje Wadden werd een weekendje water. Diegenen die thuis aan het kniezen waren, hadden de verwarming weer even aan gezet.

Ik weet het: de natuur zou in de war zijn, de lente was te vroeg en te heet,

de zomer te vroeg en te koud en nat. Denk nou niet dat ik niet van de warmte hou: ik mis de zon net als iedereen. Maar genieten kun je altijd, als je er maar oog voor hebt!

Juist in zo'n zomer zie je mij vaak op het strand. Genietend van diezelfde elementen. Niets hebben wij in te brengen als het gaat om de natuur: ze zal telkens weer laten merken dat niet wij, maar zij de baas is! Voel je klein, mens!

Prachtig, die witschuimende golven brekend op de kust, meeuwen die bijna stil hangen in de lucht, zwevend op de sterke wind. Die hebben geen last van de regen. Onze kust rook deze zomer naar zoute zee, niet naar zwetende oksels van kuilenscheppende toeristen.

Was je in de bossen, dan geurde het naar mos en nat gebladerte, niet naar restanten van patatzakjes langs de wandelpaden. Maakte je een wandeling door een weidelandschap, dan liep je over zacht vochtig gras, niet over harde, door droogte gescheurde klei. En was je deze zomer op de hei, dan

zag je hem paars kleuren.

Op de Afsluitdijk buitelden wolken voorbij, in elke denkbare tint grijs, soms zelfs groen. Zwermen vogels dobberden in het water eronder, terwijl vissersbootjes op en neer deinden in het donkergroene sop. De ronde zeilen van de kitesurfers staken vrolijk af tegen de donkere hemel. Heel af en toe piekte een waterig zonnetje door het dikke wolkendek heen en dan voelde je meteen haar warmte op je dikke trui. En als er af en toe een uurtje zonneschijn tussen zat, werden bos en hei bevolkt met fietsers en wandelaars, die eventjes een straaltje warmte op het witte vel wilden voelen.

U ziet, genieten kun je altijd.

En ach, een mens moet af en toe toch de wolken achter de zon zien schijnen... of was het nou de zon achter de wolken...?

Na deze zomer wordt het vast een hele mooie herfst!

Jany van Dijk, voorzitter

Samenwerking met het NPZK

De besprekingen tussen IVN Zuid-Kennemerland en het Nationaal Park Zuid-Kennemerland zijn intussen zo ver gevorderd, dat we zeer binnenkort een feestelijke ondertekening van een samenwerkingsovereenkomst mogen verwachten. Een feest waarop alle leden, dus ook al onze gidsen, zullen worden uitgenodigd.

IVN-ZK-voorzitter Jany van Dijk en de excursiecommissie hebben op 6 oktober laatstleden de IVN-gidsen in De Zandwaaijer uitgenodigd, om de details van de voorgenomen samenwerking te bespreken. Dat betrof dan de gidsen die nu al excursies leiden in het Nationaal Park (bv. Elswout, Middenduin, Koningshof), maar ook de gidsen die in de toekomst in het Nationaal Park excursies willen houden.

De excursiecommissie wil graag een overzicht hebben van de gidsen die nu of in de toekomst excursies willen geven in het Nationaal Park. Zij kunnen zich aanmelden bij Roelof Boddaert, roboda@casema.nl of 023 – 5717773.

*Namens de excursiecommissie,
Roelof Boddaert en Yneke Bettink*

Jaarbijdrage

De meeste leden en donateurs hebben hun bijdrage voor 2011 overgemaakt, maar nog niet iedereen. Wij verzoeken de leden, donateurs en huisgenoot-leden die hun bijdrage nog niet hebben overgemaakt, dit zo snel mogelijk te doen. De jaarbijdrage voor leden is €16,50, voor donateurs €15,00 en voor huisgenoten €4,50, maar een eventuele ruimere bijdrage wordt natuurlijk altijd zeer op prijs gesteld. De overmaking kan naar de Triodos bank, rekeningnummer 19.83.08.728 t.n.v. IVN Zuid Kennemerland te Heemstede. Graag onder vermelding van de tekst '**Jaarbijdrage**' (of '**Jbijdrage**'), het **jaartal**, uw **IVN-lidnummer** (zie brief/mail die u in het voorjaar heeft ontvangen) en als uw naam afwijkt van de rekening-naam ook uw **naam**.

Alvast bedankt,
Cor Vlot, penningmeester
ivnzk.peningmeester@gmail.com

Als u denkt dat wij uw (actuele) e-mailadres nog niet hebben, wilt u dat dan aan ons doorgeven? Het maakt de communicatie een stuk eenvoudiger.

Onze afdeling heeft nu eigen verrekijkers

Wim Lutgerink heeft op verzoek van het bestuur voor onze afdeling vijf verrekijkers gekocht. Ze zijn beschikbaar voor de gidsen die excursies verzorgen.

- De verrekijker is geschikt voor zowel vogels als vlinders, libellen of zandhagedissen. Die zijn op één meter scherp te zien. Hij vergroot 8.5 x 21, is licht van gewicht en is goed beschermd tegen krassen door een extra glas.

- Het is leuk voor de excursiedeelneemmers dat niet alleen jij als gids, maar ook zij van een kijker gebruik kunnen maken. Dat verhoogt het genot.

- Als je gids bent en een of meerdere verrekijkers wilt gebruiken, kun je mailen naar Wimlutgerink@solcon.nl, zodat een afspraak gemaakt kan worden om ze op te halen.

Je moet uiterlijk drie weken tevoren mailen. Het risico dat ze niet beschikbaar zijn of dat Wim er niet is, is dan zo klein mogelijk. **Let op: Wim wil niet gebeld worden!**

- De kijkers kunnen ook geleend worden door KNNV en VWG, maar alleen als zij een publieksexcursie organiseren!

NATUUR IN DE STAD HAARLEM

Terwijl de meeste IVN-excursies ons de duinen en de landgoederen invoeren, bezocht ik op een broeierig warme zondagochtend een excursie rond het station van Haarlem. Op 21 augustus tegen elf uur, het was nog midden in de zomervakantie, verzamelden zich zo'n twintig mensen in de hal en vertrokken we in twee groepen onder leiding van Ronald van Zon en Wim Swinkels. Ronald loopt de excursie jaarlijks sinds de verbeteringen aan de bolwerken in 2005, en Wim nu de laatste drie keer.

Deze excursie is niet op een specifiek onderwerp gericht, maar behandelt juist alles in zijn samenhang: de historie en cultuur samen met de natuur, bomen, dieren, vogels en insecten.

De historie van de bolwerken gaat over oorlogen, begraafplaatsen, het station, romantische parkaanleg, de herkomst van bomen en wereldhandel. Zocher jr, die samen met zijn vader ook bekend is van de Kleverlaan-begraafplaats en het Amsterdamse Vondelpark, heeft ook hier de herinrichting van de bolwerken ontworpen toen de functie van stadsverdediging niet meer nodig was. Enkele bomen dateren nog van die tijd rond 1820.

Bij het verlaten van de bolwerken komen we langs een kabouterhuisje en langs een eik met knopergallen op de eikels, die rare puntige vervormingen geven. In het Kenaupark nestelen bosuilen en zijn er in het altijd natte, lage deel moerascypressen neergezet. Die illustreren goed, dat je je niet hoeft te verzetten tegen nattigheid en natuurlijke grillen, maar er ook mee om kunt gaan.

Dit gegeven komt eigenlijk overal in de stad terug: langs kademuren, het Spaarne en in binnenstadse hofjes, waar flora en fauna hun weg vinden in menselijke, stenige omgevingen en daar goed kunnen gedijen. Zo kan de mens plezier hebben van de schaduwen, de levenskracht en de vruchten van de natuur.

Tekst en foto's: Jan-Willem Doornenbal

Stadsnatuur in het Kenaupark.

Uitleg tijdens de excursie

Eikel met een knopergal

Kabouterhuisje

OCHTENDROOD, AS OP JE HOOFD

Afgelopen voorjaar was in Nederland meerdere keren een ongewoon rode lucht te zien tijdens de zonsopgang en zonsondergang. Dit had niets te maken met het weer, maar was het gevolg van de uitbarsting van de IJslandse vulkaan onder de Eyjafjallajökull gletsjer. De aswolk van deze vulkaan bereikte een groot deel van Europa.

Door de asdeeltjes in de atmosfeer wordt het licht gebroken en ontstaat de rode kleur. Dit valt het meest op als de zon laag staat, dus met zonsopgang en zonsondergang. Het licht van de zon reist dan namelijk onder een kleine hoek een lange afstand door de atmosfeer. Het witte licht van de zon wordt door de deeltjes 'ontleed' in de verschillende kleuren, denk aan de regenboog. Rood licht wordt het minst verstrooid, waardoor we het rood juist bovengemiddeld waarnemen.

De as van de IJslandse vulkaan was na een aantal dagen alweer verdwenen. Maar bij grotere vulkaanuitbarstingen, zoals die van de Pinatubo in de Filipijnen in de jaren tachtig van de vorige eeuw, kunnen de wereldwijde verkleuringen van de atmosfeer zelfs meerdere maanden duren. Door luchtstromingen wordt de as uiteindelijk wereldwijd verspreid in de stratosfeer. De deeltjes kunnen wel vijftien kilometer hoogte bereiken.

Door de as wordt ook zonlicht tegengehouden, waardoor in het geval van de Pinatubo, de eerste jaren de gemiddelde temperatuur met 0,3 graden daalde.

Ook andere stofdeeltjes in de atmosfeer kunnen een rode gloed veroorzaken. Je kunt bij ons bijvoorbeeld ook een mooie, rode zonsondergang zien als er in de Sahara een flinke storm is geweest en het stof naar ons toe wordt geblazen. Een minder fraaie oorzaak kan ook vervuiling zijn.

De oorsprong van de uitdrukking *Ochtendrood, water in de sloot* is, dat ook waterdamp een rode kleur veroor-

zaakt. En een hogere mate van waterdamp betekent natuurlijk ook dat de kans groter is dat het naar beneden komt in de vorm van neerslag. Maar garantie hiervoor is er niet.

De genoemde uitdrukking heeft inderdaad een grond van waarheid. Uit statistisch onderzoek in België, lijkt de regel dat avondrood voorafgaat aan een mooie dag iets vaker te kloppen, dan de regel dat morgenrood gevolgd wordt door slecht weer. Geen van beide regels zijn echter onfeilbaar. (Wikipedia). De uitdrukking zou beter kunnen luiden: *Ochtendrood, as op je hoofd*.

Tekst: Herman Zevenberg

Foto: Marisca van der Eem

STRAATJE OM

Rood in de natuur, ik zie het minder dan gedacht. Ik weet inmiddels dat insecten geen rood kunnen zien. Een rood voorwerp weerkaatst alleen de korte golven van het licht terug. En juist die korte golven kunnen insecten niet zien. Daarom zijn bloemen die door insecten bestoven worden bijna nooit rood (dit las ik ooit in Grasduinen). Als ik, voorafgaand aan mijn Straatje Om, denk aan rode bloemen, dan denk ik direct aan de klaproos.

*brandende zomerliefde
aangestoken door klaprozen
die zacht applaudiseren*

Zo begint een gedicht van mij. Ik verbond het 'klap' van de roos met applaudiseren, in de handen klappen, maar er zijn betere verklaringen te vinden.

In het Woordenboek der Nederlandse Taal lees ik onder andere: ' Een der teere bloemblaadjes van zulk een 'klaproos' op de open vuist van de linkerhand gelegd, klapt knallend, geeft een knallenden klap, wanneer men er met de vlakke rechterhand op slaat.' Vandaar de naam.

In het boek 'Voorbij de klaprozen' las ik: vouw de bloemblaadjes eens om. Je krijgt dan een soort zakje. Als je er een klap op geeft, springt het met een knal open.

Maar ook de zuring heeft een plekje in mijn hart. Zo afwijkend van kleur tussen al dat groen, en na het frisse rood komt het prachtige roestbruin. Ook het verkleurend blad is de moeite van het naschilderen waard. Ik heb er meestal op afstand van genoten, maar nu ben ik ze eens van heel dichtbij gaan bekijken. En pas nu zie ik dat er kleine felrode besjes aan zitten. Ze zien eruit om in te bijten.

Wat me begin juli is opgevallen, is het rood aan de nieuwe uitloop van het Sintjanslot (uitloper na 24 juni).

Nooit eerder gezien, maar nu ik op zoek ben naar rood om me heen, zie ik het voor het eerst bewust. De rode kleurstof in het blad is op dat moment dominant aan het bladgroen, maar met het verstrijken van de weken zie je het blad en de steel groener worden. Dat is dus precies tegenovergesteld aan wat er in de herfst gebeurt.

Ik zie rood blad en rode stelen aan de esdoorn, ontroerend lichtrood blad dat uitsteekt boven een rode beukenhaag, korte rode takjes en rood blad aan straatbomen waar ik de naam niet van weet. Dit vind ik zo'n leuke ontdekking.

Bij vogels denk ik niet alleen aan het roodborstje, maar ook aan de rode poten en de snavel van de scholekster en de ooievaar. Benieuwd wat ik vandaag verder aan rood tegenkom. Ik loop langs wat slootjes en speur naar het waterhoentje. Wilde eenden, veel meerkoeten, zwanen met jongen, maar geen waterhoen met zijn leuke rode snavel met dat gele puntje en het wat vagere rood bovenaan de poten.

Het is me al langer opgevallen dat ik ze bijna niet meer zie. En dan zie ik er plotseling een, maar hij ziet mij ook en duikt onder de waterleliebladeren. Ik blijf geduldig staan, maar hij voelt onraad, zet zich af en met machtige slag schiet hij onderwater naar het riet aan de overkant. En omdat ik geen vogelaarsgeduld heb, loop ik weer verder.

Volop bessen en bottels om me heen, de bramen die van rood naar paars kleuren hangen net buiten grijpafstand. En daartussen verschillende slakken die zich rustig laten fotograferen. Alleen hebben zij geen rood, dus telt dat nu niet. Dan fladdert er een vlinder met rood op zich voor me, maar die laat zich niet vastleggen. Geen kevertjes of roodborstjes, de dieren met rood laten het afweten. Dan maar hulde brengen aan het prachtige Robbertskruid. Dat fier zijn rood toont.

Het is jammer dat ik pas thuis las dat het kauwen op het verse blad van dit kruid behulpzaam is bij het genezen van keelpijn. Maar ja, volgens mij zijn de bladeren niet echt vers meer en met al die langs lopende honden, ... nee, toch maar niet.

En om mij heen tonen de voorbodes van de herfst zich. In oktober hangt het rood fier te wapperen. En dan aan het eind van de winter toont zich de vrouwelijke bloem van de hazelaar met zo'n intens mooi rood, dat je wel stil moet staan om het te bewonderen. We hebben dus nog wat te goed.

Teks en foto's: Marisca van der Eem

HERFSTGLOED

*Mijn hart glimt op
bij de eerste kastanje
ik vlag mee met het
rood, geel en bruin
m'*

Ja, ik ben een oktoberkind en geniet intens van de herfst. Al die verkleuren-de bladeren. Maar waarom gebeurt dat eigenlijk in de herfst? Er is veel over geschreven maar het komt in het kort hier op neer.

De twee belangrijkste functies van een blad zijn de verdamping van water en de fotosynthese. Door verdamping en capillariteit (de kracht waarmee het water in buisjes omhoog gezogen wordt) houden de bladeren een waterstroom in de plant op gang. In dit water zitten zouten die opgenomen zijn uit de bodem. De verdamping wordt geregeld door de huidmondjes die meer of minder geopend zijn.

Bladeren gebruiken hun bladgroen (chlorofyl) om onder invloed van zonlicht zetmeel, suikers en zuurstof uit kooldioxide en water te maken. Dit noemt men fotosynthese.

Chlorofyl zorgt ook voor de groene kleur van de bladeren, het absorbeert de andere kleuren die aanwezig zijn. Het groen wordt weer teruggekaatst, waardoor wij het blad als groen zien. Als in het najaar de lichtintensiteit afneemt, maken bomen en struiken minder chlorofyl aan. De buitentemperatuur en hoeveelheid neerslag spelen daarbij ook een rol.

Het nog aanwezige chlorofyl en een deel van de suikers worden uit de bladeren teruggetrokken en in de takken opgeslagen en de verbinding tussen bladsteel en tak wordt door een kurklaagje afgesloten. Door koudere nachten worden er meer suikers aangemaakt en in combinatie met het wegvallen van een deel van het bladgroen worden de andere aanwezige kleuren nu zichtbaar.

Xantofyllen geven een gele en carotenoiden een oranje kleur. Deze stoffen zijn belangrijk voor het opnemen van het zonlicht. Riboflavine (blauwviolet) is belangrijk bij de aanmaak van vitamine B2 en voor de ademhaling van de cel. Anthocyaan wordt in veel boomsoorten pas in de herfst aangemaakt uit de overgebleven suikers en geeft een rode kleur (zuur celsap) of paars (alkalisch celsap). Tanninen geven een bruine kleur.

Het moment van bladval en bladverkleuring is voor een deel genetisch bepaald. Het komt voort uit een aanpassing aan een bepaalde geografische regio. Om een heel mooie verkleuring te krijgen, zijn heldere en droge dagen nodig, in combinatie met koude nachten.

En na al die boekentheorie wil ik het zelf buiten wel eens gaan bekijken. En dan merk ik de grote verscheidenheid aan verkleuringen pas op. Ik zie een hele groene struik met één knalrood blad. Een blad van een esdoorn waarvan de ene helft groen is en de andere helft geel en bruin. Een lindeboom die deels groen en geel is. Struiken waarvan de bladeren in verschillende stadia van verkleuren naast elkaar hangen. Als je de schoonheid van de herfstkleuren van zo dichtbij gaat bekijken, dan gaat er iets in je gloeien: een herfstgloed.

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

Lieveheersbeestje

Lang geleden werd een man ter dood veroordeeld omdat men zei dat hij iemand vermoord had. Toen de beul zijn hoofd eraf wilde hakken, riep de man: "Stop! Er zit een beestje in mijn nek. Kunt u het beestje laten gaan, anders sterft hij ook." De omstanders vonden dit zo aardig, en konden niet geloven dat deze man iemand vermoord had. Men dacht dat Onze Lieve Heer het beestje gestuurd had, en noemde het daarom *lieveheersbeestje*.

Het lieveheersbeestje vertaald

Mariënwurmchen (Duits), Ladybird (Engels), Ladybug (Amerikaans), Bête à Bon Dieu of Coccinelle (Frans), Bóin Dé (Iers), Kapoentje (Nederlands), Poppennonnetje (Brabants), Moedergodssterretje (Limburgs), Ingeltsje (Fries)

'Beschermd bij Koninklijk Besluit'

Alle lieveheersbeestjes zijn in België beschermd bij Koninklijk Besluit uit 1980. Het is verboden ze te doden, te bejagen, te vangen of in gevangenschap te houden, ook de larven en poppen niet. Hun woon- of schuilplaats mag niet beschadigd worden of met opzet verstoord. Ze mogen niet levend of dood vervoerd of verhandeld worden of kosteloos of tegen betaling afgestaan worden.

Foto: Esther van den Braak

DE RODE ROVER

Een artikel over het Liefbeesje, zoals mijn kleinzoon het noemt, begin ik graag met mijn kennismaking met dit torretje. Ik leerde hem pas goed kennen in 1999, tijdens mijn opleiding als natuurgids. Ik zag hem toen voor het eerst als pasgeborene, en dat blijft je bij. In De Toorts van december 1999 schreef ik er het volgende over.

Een doorzichtig, groen torretje

Naast dingen die aandacht trekken, zijn er ook die verwonderen of vertederen. Ik laat u graag delen in een gebeurtenis die mij vertederde.

Zo'n heel klein torretje vond ik. Hij zat op een takje in de zon. Mijn aandacht werd direct getrokken omdat ik zo'n beestje nog nooit had gezien. Het leek op een Lieveheersbeestje, maar het was lichtgroen en heel doorzichtig. Wat was er gebeurd? Z'n vleugeltjes staken half uit, net alsof ie verlamd was. Ik deed het beestje voorzichtig in mijn loeppotje en besloot de volgende dag een deskundige in de arm te nemen.

's Avonds ging ik nog eens kijken naar mijn vondst. Mijn torretje had zijn vleugeltjes weer netjes onder zijn dekschildje gestopt en hij was van kleur veranderd. Hij was rood geworden. Zou het dan toch een Lieveheersbeestje zijn ...? Maar die stippen dan, die waren echt niet aanwezig.

Pas de volgende dag vielen de puzzelstukjes op zijn plaats: ik had een pasgeboren Lieveheersbeestje gevonden. Want inmiddels liep daar in mijn loeppotje een volwaardig rood torretje te banjeren met op z'n rug twee mooie, zwarte stippen!

Hemd uit de broek

Je ziet vaak een lieveheersbeestje met z'n hemd uit z'n broek: zijn vleugeltjes steken wat uit, zoals ik dat ook zag. Meestal is het torretje dan net geland na een vlucht. De mooie dekschildjes zijn eigenlijk verharde voorvleugels en beschermen de vliezige achtervleugels. Hoewel je het Liefbeesje meestal ziet rondbanjeren, kunnen ze ook prima vliegen.

Het rode kevertje behoort tot de familie Coccinellidae, over de hele wereld zijn er zo'n 5000 soorten. Ik zeg wel 'rood' kevertje, maar ze zijn er in allerlei kleuren en variëteiten en hun stippenaantal kan ook verschillen.

Wij zien hier het meest het twee-stippelig en het zeven-stippelig lieveheersbeestje. Ze zijn zelden groter dan één centimeter, hebben een vlakke, zwarte onderkant en zes dito pootjes en hun omtrek is bijna cirkelrond.

Morgen mooi weer

Als kind leerde je dat je een lieveheersbeestje op een zonnig plekje buiten vanaf je vingertop weg moest laten vliegen, onder het uitspreken van de aloude wens 'morgen mooi weer!'. Trouwens, je dacht als kind ook dat die stippen zijn leeftijd aangaven. Moeder Natuur heeft echter beslist dat een lieveheersbeestje niet langer dan een jaar leeft, ook al heeft hij ontelbaar veel stippels.

Lieveheersbeestjes-liefde. Foto: Hans Smits

Een rode rover

Het lieveheersbeestje lijkt echt een Liefbeesje, onschuldig en vreedzaam. Het is echter een enorme luizenjager, met krachtige 'kaken'. Hij lust alle soorten luizen en eet ze in grote hoeveelheden. Daarom wordt hij vaak ingezet als natuurlijk bestrijding van luizen in gewassen. Zo tegen half maart als de eerste bladluizen arriveren, komen ook de lieveheersbeestjes uit hun slaapplaatsen. Ze hebben de winter doorgebracht op droge, beschutte plekken, onder schors of mos, onder de grond of in woonkamers.

Ik smaak vies

Als je een lieveheersbeestje 'plaagt' door zachtjes op hem te drukken, dan produceert hij een gele vloeistof. Dit gedrag heet 'reflexbloeden'. De gele vloeistof stinkt en smaakt erg bitter. Vogels die een lieveheersbeestje oppakken, proeven dit bloed en laten hem dan soms snel weer vallen.

De kleuren en het stippenpatroon kun je zien als een waarschuwing. Je ziet dit vaker bij dieren: zij adverteren hun giftigheid of vieze smaak door een felle kleur.

De larve van een Lieveheersbeestje.
Tekening: Evert van het Schip

De wieg naast het eten

In het vroege voorjaar kleven de vrouwtjes een kluitje gele eieren vast op een blad, vlakbij, of zelfs soms te midden van een kolonie bladluizen. De kleintjes komen na enkele dagen uit en zijn nu op zichzelf aangewezen. Maar aangezien ze alleen bladluizen eten, kunnen ze direct aan de maaltijd. Ze eten veel om snel te kunnen groeien: een flinke larve kan per dag wel zestig bladluizen aan. Ze eten zich een weg naar het volgende stadium van pop. Afhankelijk van de soort en de weersomstandigheden kan dat zo'n twee maanden duren.

Gedaanteverwisseling

De larven lijken van afstand op kleine rupsjes, maar hebben zes kleine loop-pootjes aan de voorkant. De larven van verschillende soorten zien er verschillend uit. Veel soorten zijn stekelachtig behaard en hebben felle gele en rode kleuren.

Tijdens hun larvenbestaan vervellen de dieren enkele malen en als ze vol-groeid zijn, gaan ze zich verpoppen. De pop van een lieveheersbeestje lijkt een beetje op een druppel en is meer bruin van kleur; de punt van het achterlijf zit aan een blad vast. Het popstadium kan één tot twee weken duren. Daarna presenteert zich het 'imago' aan de buitenwereld: het volwassen dier, dat niet meer zal groeien. Er zijn soorten waarbij deze hele cyclus slechts een maand duurt.

De cirkel is rond

Als de dagen korter worden en het voedselaanbod afneemt, zoeken de lieveheersbeestjes hun beschutte plekken weer op. Vaak overwinteren ze in groepen. Bij de eerste lentebriesjes komen ze weer tevoorschijn en start de cyclus opnieuw.

Tekst: Jonne Misset

NAAMGEVING KLAPROOS

Poppy day

De klaproos of Poppy is in Engeland het symbool van Remembrance Day op 11 november, ook wel Poppy Day genoemd. Op die datum in 1918 eindigde de Eerste Wereldoorlog. Elk jaar op 11 november worden de doden uit de diverse oorlogen en gewapende conflicten herdacht.

De klaproos is als symbool gekozen omdat die bloem namelijk massaal begon te bloeien op plaatsen waar voorheen de loopgraven waren: de klaproos verschijnt namelijk op plaatsen waar de grond verstoord is geweest.

Rond en op 11 november dragen alle TV-presentatoren en de meeste Engelsen een klaproos van stof op hun kleding.

Gebruik van rode kleur

De volksnaam 'rode inktbloem' geeft aan dat met de blaadjes van de klaproos inkt gemaakt kon worden, als kinderspel.

Maar het rood werd voor meer gebruikt. Al in 1698 wordt de klaproos in Blankaarts 'Den Nederlandschen Herbarius ofte Kruid-boek' genoemd als middel "om wyn rood te maken, of een Aqua Vitae een schoone koluer te geven".

Kleur in de volksnamen

De kleur van een bloem is vaak terug te vinden in volksnamen. Neem nu de rode klaproos, die ook wel wordt genoemd:

- rodebloem
- de rode
- rode kollebloem
- rode korenbloem
- rode roggebloem
- rode paver

Ook wordt het rood van de klaproos vergeleken met de rode kam van een haan, en krijgt de bloem de benaming 'haantje'. Je vindt dit terug in de aan het Frans ontleende benaming 'coquelico' en 'coquericot'.

Askruisje

Aan de kruis- of radvormige stempel op de zaadbol van de klaproos kleef dikwijls zwart-violet stuifmeel. Kinderen drukken daarmee een stempeltje op elkaars voorhoofd dat lijkt op het askruisje dat op Aswoensdag bij de katholieken in de kerk wordt uitgedeeld. Vandaar de volksbenamingen:

- assekruis
- kruisbloem
- kruisje
- kruisjesbloem
- kruisjeszetter

Bloedrood

De volksnamen van de klaproos kunnen verwijzen naar het rood van bloed:

- bloedzuigersbloem
- bloedzuiper
- bloedpater

De bloedpater was een ingebeeld wezen, donkerrood van kleur, de schrik der kinderen. De bloedpaters zaten in de graanvelden en sleurden kinderen mee, die een voet in de korven dorsten te zetten. Deze kinderschrik was in het leven geroepen om kinderen af te schrikken om in het koren klaprozen te gaan plukken, omdat platgetreden koren moeilijk is te oogsten.

Donderbloem

In Vlaanderen wordt de klaproos ook wel 'onweersbloem' of 'donderbloem' genoemd. In Wallonië spreekt men van 'tonnoire'. Daarmee verwijst men naar tonnerre of de donder.

In vroegere tijden probeerde men ook onweders te bezweren met behulp van de klaproos. Men plukte grote boeketten met donderbloemen om die in de kerk te laten zegenen. Kwam er nadien onweersdreiging opzetten, dan stak men de gezegende planten in brand. "Beginnen donderwolken op te doen, stook dan vlug uw donderbloemen" luidde dan ook het spreekwoord aan het begin van de twintigste eeuw.

Tekst: Marisca van der Eem en Jonne Misset
Foto's: Marisca van der Eem

Jam van kornoeljebessen

Vorig jaar heb ik met IVN Amstelveen meegedaan aan een cursus eten uit de natuur. Hier leerde ik de kornoeljesbessen kennen. Ik ontdekte dat de smaak wat wrang is als je de bessen direct van de boom opeet. Maar ik heb tijdens de cursus kornoeljejam kunnen proeven. De wrange smaak was helemaal verdwenen, en de jam smaakte heerlijk fris. Ik vond dit echt een ontdekking! Vlak na de cursus ontdekte ik op een fietstochtje, dat ook in Zuid-Kennemerland kornoeljebomen te vinden zijn. Begin september heeft mijn vriend flink wat bessen geoogst en hebben we die samen met onze eigen appeloogst verwerkt tot overheerlijke kornoelje-appeljam. Hierbij het recept.

Benodigdheden:
625 g kornoeljesap
625 g appels in stukjes gesneden
1 pak geleisuiker speciaal
een roerzeef
jampotjes

Bereiding:

Was de kornoeljesbessen en kook ze in een zo klein mogelijk laagje water gaar. Zet ondertussen de potjes en dekseltjes in een oven van 95 graden en zorg dat ze hier minimaal tien minuten in staan voor je straks de jampotjes vult.

Doe de gare kornoeljesbessen in de roerzeef en vang het sap op. Je kunt ze ook door een gewone zeef pletten, maar dat is een lastiger klusje. Voeg de appelstukjes toe aan 625 gram kornoeljesap. Voeg vervolgens één pak geleisuiker speciaal aan dit mengsel toe en breng het geheel aan de kook. Laat het drie minuten doorkoken. Je kunt nu de jampotjes vullen.

Zet de jampotjes de eerste tien minuten op zijn kop voordat je ze weer rechtop zet.

Tips:

- Ik gebruik zelf bij voorkeur geleisuiker speciaal, omdat je dan minder suiker nodig hebt voor dezelfde hoeveelheid vruchten. De jam smaakt dan minder zoet, maar ik vind het zoet genoeg en veel lekkerder door de frisse smaak.

Bovenstaande hoeveelheden zijn afgestemd op precies één pak geleisuiker speciaal. Maar ik heb gewoon alle geplukte kornoeljesbessen gebruikt en de hoeveelheid appel en suiker hierop aangepast.

- Je kunt natuurlijk ook experimenteren met de verhouding kornoelje en appel, of je kunt pure kornoeljejam maken zonder appel. Het is eigenlijk allemaal lekker. Let er wel even op dat de kooktijd van de jam maar één minuut is, als je geen stukjes appel in je jam doet!

Eet smakelijk.

Tekst en foto: Esther van den Braak

EASY RIDER TUSSEN DE ORCHIDEEËN

Even sloeg mijn natuurhart een slag over. Aan de rand van Santpoort-Noord tegenover het station leven kinderspel en natuur in harmonie samen. En dan bedoel ik in dit geval niet de speeltuin, die er juist graag een stukje bos bij zou willen hebben om kinderen het spelen in de natuur te laten ervaren. Maar er tegenover, waar een zee van gras en wilde, kleurrijke bloemen golft. Het brommertje reed er dwars doorheen, terwijl de vader van de zeer jonge bestuurder, zittend op de rand van de skatebaan, zichtbaar genoot van zijn stoere zoon. Hoewel ik kan genieten van spelende kinderen, borrelde hier toch de opvoeder in mij naar boven. Wist de man wel dat er zeldzame bloemen voorkomen in dit gebied? Waarom reed zijn zoon niet gewoon op het pad dat dit paradijsje omzoomt? Ach, natuurlijk, iedereen is zelf kind geweest en weet het antwoord op deze retorische vraag. Zoals ik als kind tijdens een wandeling genoot door me in hoge bloeiende grasbermen te verstoppen voor mijn

naderende ouders, zo genoot deze jongen van de rit door het hoge bloemrijke gras op zijn haast antieke brommertje. Dat moet bijna een easy-rider--gevoel van vrijheid oproepen, hoewel hij te jong is om deze omschrijving toe te kennen aan dat gevoel.

Nee, de vader wist niet dat hier de vrijzeldzame orchis bloeide, tussen de

Orchis. Foto: Piet Paree

minstens dertig andere bloeiende bloemsoorten. Hij was onmiddellijk geïnteresseerd. Orchideeën? Hier? Niet gezien. Waar? Die wil ik wel even zien. Ik wees hem de hoek waar hij ze kon vinden.

We raakten in gesprek. Hij bleek in de bloembollen te zitten en in die hoedanigheid veel in het buitenland te komen. Daar had hij wel orchideeën gezien. Maar hier in Nederland, zomaar in het wild ... Jammer dat niemand dat weet eigenlijk, was zijn conclusie.

Na de ontmoeting liep ik met mijn hond verder. Ik zag nog hoe de vader zijn zoon riep. Samen zijn ze op zoek gegaan naar de orchideeën.

Tekst en foto: Piet Paree

Naschrift:

Helaas bleken de orchideeën, samen met vele andere bloemen, vrij snel na deze ontmoeting te zijn gemaaid. Na contact hierover met de gemeente werd duidelijk dat dit een volgend jaar niet meer gebeurt.

Foto's: Framboos, aardbei en braam van Jan-Willem Doornenbal. Kornoelje van Esther van den Braak.

RODE VRUCHTEN

Rode vruchten zijn vaak rijpe vruchten, denk aan aalbessen, aardbeien, lijsterbessen, taxusvruchten, frambozen. Toen ik zocht naar een oorzakelijk verband tussen rijpheid en roodheid, vond ik al snel iets over de opvallende kleur van de vruchten, die graag gevonden, gegeten en verspreid (de pitten erin) willen worden.

Op zich is dit niet zo'n gekke gedachte, maar niet alle rood is rijp: waarom hanteren de bramen, de vlierbessen, sommige kersen en andere bessen deze strategie dan niet? Ze zijn wel een tijdje rood, maar het is slechts een tussenstadium. Op weg naar een veel diepere kleur donkerblauw, -paars of bijna zwart.

In de hoop met wat nieuws te komen, ging ik op zoek. Het antwoord van de herkomst van de kleur blijkt weer te liggen in de anthocyanen, de categorie chemische stoffen waarover ik in de vorige Toorts schreef. Destijds ging het over rode en blauwe hortensia's. En bij al de bessen en vruchten waar de kleur tussen rood en blauw zwerft, spelen deze stoffen ook een rol. Gelukkig zijn die kleurstoffen erg gezond als antioxidanten (maar let op: bessen kunnen naast de gezonde stoffen ook giftige stoffen bevatten). Wanneer met het rijpen de zuurgraad ietsje afneemt (dat is als de vrucht iets minder zuur wordt) kan de kleur mee veranderen van rood richting paarsblauw. Dit geeft helaas nog geen antwoord op mijn vraag waarom het een goede strategie is voor de plant om de rijpe vruchten zo donker te kleuren. Het werkt in ieder geval wel, want ze worden gegeten en verspreid. Misschien wel juist door die dieren die denken dat rood bedreigend en gevaarlijk betekent.

Er zijn ook rode vruchten die niet naar het blauw neigen.

Hier wordt de rode kleur veroorzaakt door andere rode kleurstoffen: lycopenen. Deze komen vooral veel voor in tomaten, rozebottels en watermeloenen en zijn familie van de carotenen (denk aan het Engelse woord *carrot*). Ze komen veel in worteltjes voor. Ook deze stoffen zijn gezond om te eten, de voedingsdeskundigen dwepen ermee. Hoe kleurrijker je eten, hoe meer gezonde stoffen, is de gedachte. Bijzonder aan die lycopenen, de kleurstoffen in de tomaten, is, dat ze juist niet goed oplossen in water. In de tomaat zitten ze dan ook vastgeplakt tegen de wanden. Bij het eten van een rauwe tomaat neemt het lichaam ze wel op, maar dit gaat nog veel beter wanneer je tomaten stukgekookt als saus eet, met liefst nog een beetje olie erin.

Welk voordeel elke plant en vrucht precies heeft van zijn eigen kleur, is me nog niet zo duidelijk. Maar dat juist die stoffen die vruchten kleur geven ook nog gezond zijn, dat moge duidelijk zijn.

Tekst: Jan-Willem Doornenbal

Bloedrode wonden

'Elzenhout en rood haar vindt men zelden op goede grond'. Zo luidt een oud gezegde.

Dat rood van de Els zit niet aan de buitenkant, maar als je de stam doorzaagt zie je dat de stomp een dieprode kleur heeft. Bloedrode wonden en bloedrood sap heeft de Els. En als ze vroeger iets niet konden verklaren en het had met rood of bloed te maken, dan was het vast het werk van de duivel. En zo ontstond het volgende verhaal:

Toen God de wolf had geschapen, bleef deze eerst levenloos. Vooral de duivel was daar bedroefd over. God wilde de wolf wel tot leven brengen, maar dan moest de duivel zeggen: 'wolf sta op door Gods gebod.' Dat wilde de duivel echt niet zeggen, maar wat hij ook zei, de wolf kwam niet tot leven. Totdat hij uiteindelijk de gevraagde zin zei. De wolf stortte zich direct op de duivel die nog net een boom in kon klimmen, een Els. De wolf kon de duivel toch nog in zijn hielen bijten en het bloed stroomde langs de stam. En vanaf die tijd komt er bloed uit de Els als je hem verwondt.

Bron: Kees Duiker,
Van Broekboom tot Boomgek

Gidsen-netwerk-wandelingen in 2011 en 2012

Bij deze laten we jullie alvast de data voor het komende jaar, **2012**, weten: op de **zaterdagen 18 februari, 18 augustus, 20 oktober en 15 december, van 10-13 uur**, zal er weer een netwerk-wandeling voor gidsen georganiseerd worden. Locatie en thema worden per wandeling telkens ruim van te voren per mail aangekondigd.

In **2011** is er nog een gidsen-netwerk-wandeling op zondag 11 december. Ga vooral mee, je ziet en leert weer nieuwe dingen, en -ook niet onbelangrijk- het is altijd heel gezellig!

Elvira Sanders, Yvonne Roep en Bertine Hagmeijer

JENEVERBES

Jeneverbes, *Juniperus communis*, Cipresfamilie, cupressaceae

In juli 2011 breekt er tijdens een flinke storm in Thijssse's Hof een tak uit een forse jeneverbesstruik. Bij het opruimen valt mijn oog op de afgescheurde schors, die vlak onder het donkerbruine oppervlak een prachtig rode kleur vertoont. Met het thema van deze Toorts in mijn achterhoofd is mijn keuze snel gemaakt. Doedoens schrijft reeds in 1554 in zijn Cruydtboeck over de Juniper: "... het hout van de tackkens is ros van verwe...".

De jeneverbes is de enige bij ons inheemse vertegenwoordiger van de cypresfamilie. De struik kan hier tot ongeveer zes meter hoog worden. Afhankelijk van de omstandigheden ontwikkelt de vorm van de struik zich tot een rank, recht opgaande, gesloten plant, of een lager blijvende en iets opener uitgegroeide plant.

In de vrouwelijke exemplaren ontwikkelen zich groene bessen, die pas in het tweede tot derde jaar, via rijpt blauw, tot glanzend zwart afrijpen. Elke bes kan zes zaden bevatten die heel langzaam ontkiemen. Aan de voedingsbodem worden zeer specifieke eisen gesteld evenals aan de klimatologische omstandigheden. Daar beide voorwaarden in ons land steeds minder aanwezig zijn, in combinatie met de vele wijzen van gebruik, loopt de jeneverbespopulatie de laatste decennia flink terug. De plant staat inmiddels al lange tijd op de rode lijst, is beschermd en staat als zeer gevoelig te boek.

De mannelijke bloemen, die in mei wolken van heilzaam stuifmeel doen opstijgen, noemt men ook wel *heide- en woudregen*.

Aan het einde van de laatste ijstijd, in de zogenaamde Bøllingtijd ± 11-10.000 jaar voor Christus beheerst de jeneverbes het landschap; de eerste mensen in onze gebieden worden als het ware door vooral jeneverbesstruiken ontvangen! Vervolgens ontstaat er interactie door de verwevenheid en het ontzag, die spreken uit de diverse namen, mythische verhalen en vele gebruiken betreffende deze boom van een struik.

De jeneverbes vormt de behuizing van vrouw Kranewitt. Zij beheerst diverse toverkunsten. Dit is een goede reden om altijd je hoed voor haar af te nemen en nooit zonder te bedanken een takje of vrucht van haar stekelige behuizing te plukken. Kranewitt – kraan-boom; de grote kraanvogels zijn, evenals andere op de heide voorkomende vogels, verzot op de bessen. Kleinere dieren vinden er bovendien een goede schuilplaats of nestgelegenheid.

Tijdens de kerstening wordt de Wakelboom, zoals hij in het oosten van ons land heet, ontheiligd. Judas de verrader van Jezus zou zich aan een cypres verhangen hebben. De jeneverbes moet zich daarom plaatsvervangend schamen voor een familielid, in plaats van heilig te blijven. Ooit een judasoor (paddenstoel) op een cypres of jeneverbes gevonden?

Een voerman met een jeneverbeshouten zweepstok komt altijd behouden thuis; een karnstok van het hout gaat melkbeheksing tegen en in de Middeleeuwen verdrijft de rook van brandende takken de pest. Een goed voorteken zou het dromen over jeneverbessen zijn; in tegenstelling tot het dromen over de struik, dat brengt ongeluk!

Jeneverbes heet een vernieuwer, men kan zijn geduld erdoor oefenen. Dat geduld wordt dan beloond met duurzaam hout en veelzijdig te gebruiken vruchten. In onze tijd gebruikt men nog stukjes hout tegen ongedierte als motten. Onder andere in Rusland maakt men ook recentelijk jeneverbeshouten onderzetters voor hete pannen, de specifieke geur komt dan vrij. Dit vernam ik onlangs uit zeer betrouwbare bron.

In de geneeskunst zijn het vooral de reinigende, desinfecterende en ontsmettende invloed, de bloedzuiverende en de verwarmende werkingen die ik tegenkwam in de ruim 25 geraadpleegde boeken.

Het is een goed gebruik geweest in een ziekenkamer dagelijks enkele jeneverbestakjes met rozemarijnblaadjes te verbranden.

Vrijwel iedereen kent wel de jeneverbessen in onze suurkool. Echter ook bij vleesgerechten worden ze, vooral in Duitsland, veelvuldig in recepten genoemd.

Het enige dier dat speciaal gebonden is aan de jeneverbesstruik, de jeneverbeswants, is slechts een halve centimeter groot.

Tekst: Yneke Bettink

Foto en afbeelding: Wikipedia

Het roodborstje

Aan roodborstjes zou je een hekel krijgen door Engelse kerstkaarten. Een weeë wereld van sneeuw en carols en kraalogen en een rood dat nergens op lijkt.

Gelukkig is het roodborstje een heel nijldassig vogeltje, ach nee, dat is ook weer al vermenschlijkt.

Blijft: een vogeltje met een steenrood keeltje dat meestal nogal snerpnd zingt maar dat soms, in een goudgroen voorjaarsbos zorgt voor een duet van zulke zuivere nostalgische zilveren watervallen klank dat je het alles vergeeft, kerstkaarten en het vechten, en het rode borstje.

Hans Warren, uit: Verzamelde gedichten 1941-1981

Activiteitenprogramma Winter 2011-2012

IVN, Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie, afdeling Zuid-Kennemerland

Meer informatie over onze activiteiten op www.ivn.nl/zuidkennemerland

Zondag 6 november 11.00 – 12.30 uur

Paddestoelenexcursie Wandelbos Groenendaal

- ☉ Infopaneel grote parkeerplaats bij het restaurant
- ❗ Leo van der Brugge 023-5261584

Zondag 6 november 11.00 – 12.00 uur

Pompoenevenement Boerderij Zorgvrij (4-10 jaar)

Doe mee aan het natuurplein en laat je verrassen door grote, kleine, ronde, groene, gele en oranje pompoenen. Kom kijken wat je met pompoenen kunt doen.

- ☉ Receptie Boerderij Zorgvrij, Genieweg 50, Spaarnwoude
- ❗ Frank Jansen 023-5290984

Zondag 13 november 11.00 – 13.00 uur

Monumentale bomen op de Begraafplaats

Er wordt niet alleen gekeken naar het monumentale van de bomen, ook hoe ze zich voorbereiden op de winter.

- ☉ ingang Algemene Begraafplaats aan de Kleverlaan.
- ❗ Hans Kerkhoff 023-5288577

Zaterdag 26 november 11.00 – 12.30 uur

Strandexcursie Zuidpier IJmuiden

Denk aan warme kleding!

- ☉ Jachthaven van IJmuiden, eindpunt bus 4 en bus 82
- ❗ Yneke Bettink 023-5254995

Zondag 11 december 13.00 – 14.30 uur

Winter in Holland's duin

Wandeling door de Amsterdamse waterleidingduinen in een hopelijk winters landschap

- ☉ Amsterdamse Waterleidingduinen bij ingang de Oase.
- ❗ Ok Overbeek 06-31305324

Zondag 11 december 13.00 – 15.00 uur

Kerst- en wintergroenexcursie Landgoed Velserbeek

De excursie staat in het teken van een aloude fascinatie: de kerstboom en ander wintergroen in de periode van de 'donkere dagen'. Waarop is deze fascinatie gebaseerd?

- ☉ 'Theeschenkerij' van Landgoed Velserbeek in Velsen-Zuid
- ❗ Eric van Bakel 023-5393507 of ericvanbakel@hetnet.nl

Maandag 26 december (2e Kerstdag) 13.00 – 14.30 uur

Kerstwandeling

Even een frisse neus halen in de winterse duinen.

- ☉ Amsterdamse Waterleidingduinen bij ingang de Oase.
- ❗ Aanmelden verplicht via ivnz.kerstwandeling@gmail.com
- Informatie: Ok Overbeek 06-31305324

Zaterdag 14 januari 2012 11.00 – 12.30 uur

Wintergasten in de Waterleidingduinen

De watervogels uit het hoge noorden komen in de wintermaanden profiteren van onze milde winters. Als de wateren op de meeste plaatsen bevroren zijn is het water in de AWD nog open. Hierdoor is er kans om bijzondere watervogels te zien. Kijker en warme kleding aanbevolen.

- ☉ Amsterdamse Waterleidingduinen Ingang Oase
- ❗ Wim Lutgerink 023-5371898

Zondag 29 januari 13.00 – 15.00 uur

Boschbeek/Spaarnberg, de duinen van Santpoort

Een karakteristiek oud duinlandschap, de gave overgang van strandwal naar strandvlakte. Contrast en variatie. Cultuurhistorische context van blekerijen tot Landgoed.

- ☉ Chalet Rest. Boschbeek, Wüstelaan 73-75, Santpoort-Zuid
- ❗ Eric van Bakel 023-5393507 en ericvanbakel@hetnet.nl

Zondag 19 februari 11.00 – 12.30 uur

Dierensporen en Vogels Koningshof

Kinderexcursie en gelijktijdig en afzonderlijk een excursie voor volwassenen. Kom met fiets/OV!

- ☉ Infopaneel bij Koningshof, Duinlustweg 26, Overveen
- ❗ Hetty Wijker 023-5713632

Zaterdag 25 februari 13.30 – 15.00 uur

Strandexcursie Zuidpier IJmuiden

Denk aan warme kleding!

- ☉ Jachthaven van IJmuiden, eindpunt bus 4 en bus 82
- ❗ Erna Schreuder 023-5314647

Zondag 22 april

IVN Zeedag

Vooraankondiging: zet het vast in je agenda

- ☉ Zandvoort
- ❗ Cora Miltenburg

IVN-ZK Activiteitenprogramma - Meer informatie over onze activiteiten op www.ivn.nl/zuidkennemerland

Excursies gaan **altijd** door, ook als het regent. Aanmelden is **niet** nodig, tenzij aangegeven.

☉ = plaats van vertrek; = fiets; ❗ = informatie; = (ook) voor kinderen;

DE NIEUWE GROEP

Op de avond van de eerste maandag van september ging hij weer van start: de NatuurGidsenCursus (NGC). Onder de begeleiding van een zesttal ervaren IVN-ers, van wie er vier voort zijn gekomen uit de vorige cursus in 2008, gaan we met dertig mensen enthousiast deze intensieve periode in.

We beginnen die avond met onszelf aan elkaar voor te stellen. Een aantal begint vers, maar er zijn ook al wat deskundige vogelaars, plantenkenner, beleidsmakers en docenten in de groep. We kunnen dus ook veel van elkaar leren. Maar het belangrijkste blijft het enthousiasme voor de natuur, de wil om te kijken en te ontdekken en dit te delen met anderen.

Als goede inwijding worden we meteen aan het denken gezet over de wereldbeelden en denkbeelden die mensen kunnen hebben over hun relatie tot de natuur. Staat de mens in of tegenover de natuur? Moeten mensen hun invloed laten gelden of de natuur haar eigen goddelijke gang laten gaan? Er is niet één waarheid, maar wel veel meningen. De feiten daarachter gaan we allemaal ontdekken de komende anderhalf jaar.

Tekst: Jan-Willem Doornenbal

Foto: Jan Saveur

namens Andries, Ans, Bart, Berna, Cor, Eva, Evert, Frits, Gabriëlle, Henriëtte, Ingrid, Jannie, Jan-Willem, Karin, Kim, Linda, Luc, Maarten, Margo, Mark, Marsya, Martin, Paul, Petra, Piet, Rob, Sandra, Saskia, Tanja en Theo

en begeleiders Anneke, Arend, Erna, Jan, Patrick, Wim en Yvonne

WINTER IN HOLLANDS DUIN

Elke keer proberen we in De Toorts een excursie extra aandacht te geven. We maken een praatje met de gids zodat hij of zij kan aangeven waarom het zo leuk is om met deze excursie mee te gaan. Dit keer kiezen we een winterexcursie in de Amsterdamse Waterleiding Duinen. Ooit gestart door IVN-gids Evert van het Schip en dus stellen we Evert een aantal vragen.

“Ach”, zegt Evert, “dit is gewoon een algemene excursie, breed van opzet, geen speciaal thema, we kunnen over alles praten wat we onderweg tegenkomen. En weet je”, vervolgt hij, “de mensen vinden het lekker om even in de winter een frisse neus te halen.”

Tot zover wel heel gewoontjes. Maar dan barst Evert los. “Weet je, in de

winter zie je tenminste herten. Nou, als je die ziet, is je excursie eigenlijk al geslaagd, vooral kinderen zijn dan niet te houden. En alles wat nu nog vliegt en piept zie je veel beter”, aldus Evert. Verder is Evert een gids met veel verhalen. Hij raapt een dennenkegel op en vraagt: “wie heeft hem aangevreten en hoe doet ie dat? Die vraag roept altijd weer verbazing op, vooral als de ekster in beeld komt. Of molshopen: hoe denk je dat een mol 's winters aan z'n vreten komt?”

Veel hangt af van wat hij toevallig tegenkomt. Inktvlekken op de afgefallen bladeren van de Acer, wat is dat? De keutels van de damherten, het konijn, de dag- en nachtkeutels en waarom vreten ze die nog een keer op?

De bessen van de duindoorn, de heksenbezem in de berk, de afgeschilde bast van de kardinaalsmuts (waarom van onderen naar boven?)

Maar altijd staat Evert stil bij een hoop half verrot hout, waarmee hij de cirkelgang in de natuur kan laten zien. “Ik pak het op en knijp erin tot het water en de troep eruit loopt. Zo vreten de nieuwe bomen dus hun vaders en moeders op.”

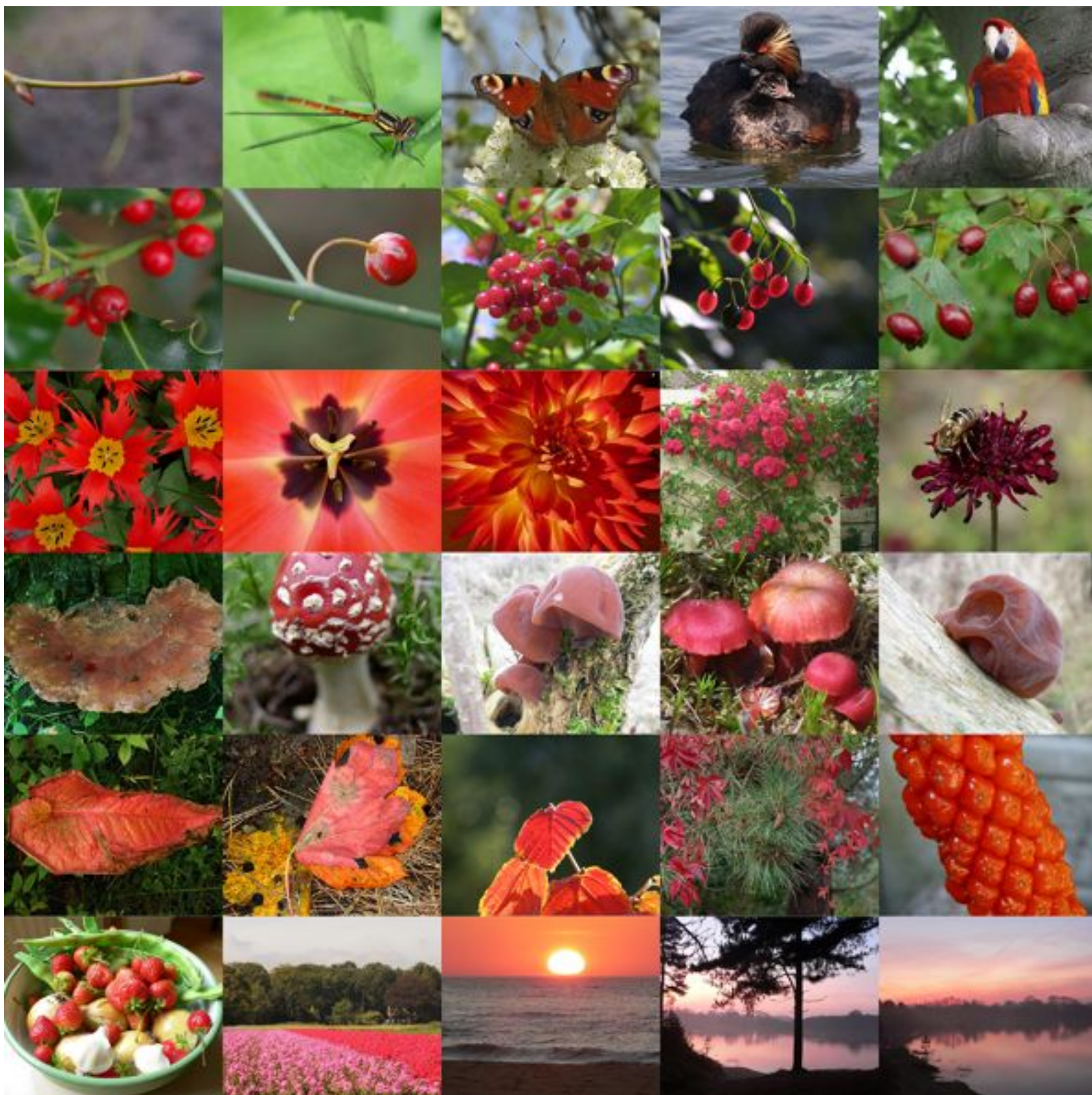
Als ik u was, zou ik zeker meegaan!

Tekst: Jonne Misset

Foto: Gerard Scholten

*Winter in Hollands duin, zondag
11 december, 13.00 – 14.30 uur, AWD
ingang Oase, gidsen: Evert van het
Schip, Ok Overbeek, Roelof Boddaert*

Met foto's van: Esther van den Braak, Leo van der Brugge, Jan-Willem Doornenbal, Marisca van der Eem, Wim Lutgerink, Yvonne Roep, Hans Smits en Ronald van Zon